

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA MENTAL ARIFMETIKA QO'LLASHNING SAMARALI USULLARI.

Qashqadaryo viloyati

Qarshi tumani 27-umumiy o'rta ta'lim

maktabining boshlang'ich ta'lim fani

o'qituvchisi Nurmatova Laylo Nuraliyevna

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf matematika darslarida mental arifmetika usullarini qo'llashning ahamiyati beqiyosdir. Zamonaviy ta'lim tizimida har tomonlama salohiyatli, mantiqiy fikrlaydigan, aqliy salohiyati yuqori shaxslarni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Aynan shu yo'lda sodda va bir vaqtning o'zida samarali hisob-kitob ko'nikmalarini shakllantiruvchi va mustahkamlovchi mental arifmetika usullarining imkoniyatlari keng. Boshlang'ich sinflarda raqamlar bilan do'stlashish, ularda aqliy tezkorlik va faol fikrlashni rivojlantirish uchun eng maqbul vositalardan biri sifatida mental arifmetikadan foydalaniladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, mental arifmetika, matematika darslari, samarali usullar, o'quvchilar tafakkuri, hisoblash ko'nikmalari, mantiqiy fikrlash, abakus qo'llash, o'yinli metodlar, ijodiy yondashuv.

Mental arifmetikada asosiy maqsad o'quvchilarni shunchaki sonlarni sanash yoki oddiy arifmetik amallarni bajarishga emas, balki ularni har xil sharoitlarda mustaqil fikrlash, raqamlarni analiz qilish, tizimli o'ylash va amaliyotda yodda tutib hisoblashga o'rgatishdan iborat. O'quvchilar ko'ndalang masalalarda yoki yangi situatsiyalarda o'z bilimi va tajribasini amaliy harakatga aylantirishga o'rganib boradilar. Bu jarayon esa, asosan, ko'rgazmali va inglizcha aytadigan bo'lsak, interfaol metodlarni, ko'plab mashqlarni takrorlash, aqliy taraqqiyotga xizmat qiladigan topshiriqlar yordamida amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinflar uchun mo'ljallangan mental arifmetika mashg'ulotlarida, odatda, turli ko'rgazmali vositalardan, jumladan, abakusdan keng foydalaniladi. Abakus yordamida sonlarni tasavvur qilish va ularni miqdoriy jihatdan ko'z oldiga keltirish juda osonlashadi. Mana shunday uslubiy ishlar o'quvchilarga

abstrakt tushunchalarni ham ancha tez o'zlashtirishga, raqamlar va amallar ustida samarali ishlashga yordam beradi [1].

Mental arifmetika bo'yicha tashkil etilgan darslar bolalarda tezkorlik, diqqat, xotira va mustaqil mulohaza yuritish, xarakter fazilatlarini rivojlantirish, ishonch hosil qilishga xizmat qiladi. O'quvchilar muammolarni faqat oddiy yo'l bilan emas, balki har tomonlama tahlil qilish, qiyoslab ko'rish, natijani oldindan tasavvur qilish va xulosaga kelishga o'rganadilar. Mental arifmetika mashg'ulotlarini doimiy davom ettirish natijasida o'quvchilar bilim olishga nisbatan ijobiy munosabatda bo'ladilar, darslardagi faolligi ortadi, o'z fikrini erkin ifoda eta olishga intiladi. O'qituvchilarning asosiy vazifalaridan biri — dars davomida har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularga mos metodika tanlash, ya'ni fanlararo hamkorlik, qo'shimcha topshiriq va mashqlar orqali har bir bolani rivojlantirishga yo'naltirilgan faoliyatni to'g'ri tashkil etishdir. Bundan tashqari, dars mazmunida o'yin elementlaridan, amaliy vazifalardan, mantiqiy savollardan samarali foydalanish, har bir o'quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb etish, uni doimiy rag'batlantirib borish kerak. Prezidentimiz tomonidan ilgari surilayotgan ta'lim sifatini oshirish, zamonaviy kasblar uchun tayyorlash kabi vazifalar zamirida ham, aynan, mana shunday mustahkam asosga ega bo'lgan aqliy salohiyatga tayanish muhimdir. Mental arifmetika orqali olib boriladigan mashg'ulotlar darsning faqatgina bir qismini tashkil qilishi mumkin, lekin ayni jarayon darsning umumiy sifatiga ta'sir etadi. O'qituvchi har bir mavzuni, har bir sonlar qatorini, har bir yangi arifmetik amalni o'rganishda mental arifmetika yondashuvlaridan o'rinli va ohangdor foydalanishga harakat qilishi zarur. Bu orqali darsda jonli muhit, har bir o'quvchining faol ishtiroki, ijodkorligi, tez fikrlashi va natijada mustahkam bilim hosil qilinadi [2].

Boshlang'ich sinflarda har kuni qisqa muddatli, lekin muntazam ravishda mental arifmetika vazifalarini bajarish joriy qilinsa, bu nafaqat matematika fani, balki boshqa fanlardan ham bilimlarni yaxshi o'zlashtirishga turtki bo'ladi. Amaliy topshiriqlardan foydalanish, o'qituvchi tomonidan turli ko'rinishda savollarni tez-tez o'ylab topish, dars vaqtida nafaqat matematik mantiq, balki umumiy tafakkurni, xotirani, diqqatni,

tasavvur va fantaziyani ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, mental arifmetika nafaqat ularni tez hisoblab o'rganishga, balki kundalik hayotiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga, o'z fikrini asoslashga, gapirish va yozishda izchillikni saqlashga ham xizmat qiladi. Mental arifmetika darslari jarayonini tashkil qilishda o'qituvchi o'quvchilarni guruhlarga ajratib, ularda jamoaviy ish ko'nikmalarini shakllantirishga ahamiyat berishi lozim. Chunki jamoada ishlashda bilim almashish, tajriba orttirish va bir-biridan rag'bat olish imkoniyati kengayadi. Har bir bolaning individual yutuqlari jamoa ruhini ko'tarishga, raqobatbardoshlik, hamkorlik, o'z ustida ishlash va doimiy o'sishga undaydi. Mental arifmetika darslarida har bir kichik natija va yutuq uchun rag'batlantirish, maqtov so'zlarini aytish, yosh bolalarning qiziqishini oshirish uchun ular uchun qiziqarli vazifalarni tayyorlab qo'yish kerak. Bunday yondashuv bola ongida mustahkam ijobiy taassurotlar qoldiradi, unga ishonch bag'ishlaydi va mustaqil harakatga undaydi. Darslardan tashqari, turli tanlovlar va viktorinalar tashkil qilish, o'quvchilarning natijalarini ochiq e'lon qilish, ularning muvaffaqiyatlari jamoadoshlariga ko'rsatib borish, ota-onalarni ham tadbirlarga jalb etish, bola muvaffaqiyatini rag'batlantirish — bularning barchasi bola ongida o'zining kuchiga, bilimiga ishonch uyg'otadi [3].

Yana bir muhim jihati shuki, mental arifmetika darslari zamonaviy axborot texnologiyalari vositalaridan ham samarali foydalanishni talab etadi. O'qituvchi zamonaviy vositalardan, elektron dasturlardan, virtual abakus, onlayn mashqlar va testlardan foydalanib dars sifatini oshirishi mumkin. Shu bilan birga, zamonaviy mental arifmetika ta'lim dasturlari bolalarda ijobiy natijalarni ta'minlash uchun shunday to'g'ri tuzilgan bo'lishi kerakki, oddiydan murakkabgacha bo'lgan mashqlar bosqichma-bosqich amalga oshiriladi hamda har bir o'quvchi o'z yutuqlarini aniq ko'rib, natijalardan mamnun bo'lib, o'zining har kuni yangi mafkuraviy bosqichga o'tishida yordam oladi. O'quvchi qanchalik erta yoshda aqliy hisoblash ko'nikmasini o'zlashtirsa, uning kelajakdagi umumiy aqliy salohiyati, tafakkur tezligi, mustaqil va o'ziga ishonchli sifatlari shunchalik barakali rivojlanadi. Mental arifmetika mashg'ulotlari bolaning aqliy rivojlanishidagi tezlik, tasavvur kengligi va har bir

topshiriqni yechishda ijodkorona yondashuvini shakllantiradi. Bu esa bevosita matematik savodxonlikning mustahkamlashiga, keyinchalik chuqurroq matematik bilimlarni muammosiz o'zlashtirishiga, analitik fikrlash, masalaga doir turli yo'llarni ko'ra olish, muqobil yechimlarni topish, o'z fikrini asoslash, muloqot qilish salohiyatini oshirishga xizmat qiladi [4].

Mental arifmetika nafaqat matematika, balki boshqa fanlarni o'rganishda ham juda muhim bo'lgan mantiqiy, ijodiy va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Darslarda bunday usullardan foydalanish, o'quvchilarning darslarga qiziqishini doimiy ravishda oshirish uchun juda muhim. O'quvchilarga qiziqarli topshiriqlarni berish, matematik o'yinlar va vazifalarni tashkil etish o'quvchilarda yangi bilimlarni olishga, jarayonni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarning diqqat va xotirasi cheklanganligi inobatga olinib, qisqa, lekin samarali va muntazam mashg'ulotlarni yo'lga qo'yish kerak. O'zaro muloqotga boy bo'lgan, ijobiy tuyg'ular uyg'otuvchi, yangi bilimlar kashf qilishga undovchi muhit yaratish muhim. Darsdan keyin ham turli aqliy o'yinlar, viktorina va tadbirlarni tashkil etish orqali bolalarning mustaqil harakat qilish ko'nikmalari rivojlantiriladi. Mazkur yondashuvlarda o'qituvchining har bir bolaga bo'lgan e'tibori va munosabati muhim ahamiyat kasb etadi. Ular bilan do'stona muloqot qilish, murakkab vazifalarni yengil va ilmiy til bilan tushuntirish, har bir kichik muvaffaqiyatni, eng noodatiy natijani ham qadrlash, emotsional jihatdan quvnoq va do'stona muhit yaratish orqali eng yaxshi natijalarga erishish mumkin. Mental arifmetika mashg'ulotlarini to'g'ri tashkil etish — bu, o'z navbatida, kelajak avlodni ilm-fanga mehrli qilib tarbiyalash demakdir. Bolalarning tasavvur dunyosini kengaytirish, aqliy faoliyatini jadallashtirish, mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun zamonaviy didaktik vositalardan, o'ziga xos usullardan to'g'ri foydalanish lozim [5].

Mental arifmetika darslari orqali bolalarda aniqlik, ishonchlilik, o'z fikrini aniq ifoda qilish, o'z imkoniyatiga ishonch, hamkorlikda ishlash, raqobat ruhi, natijani tahlil qila bilish, xatoni tan olish va bartaraf etish ko'nikmalari shakllanadi. O'qituvchi uchun esa, bolalarning nuqtai nazari, fikrlash usullari, o'quv jarayonidan nimani

kutayotganligini aniqlash, ularga har tomonlama yordam berish imkoniyati mavjud bo'ladi. Mental arifmetikani o'qitishda texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi bilan birga, didaktik vositalarni yanada boyitish va zamonaviy yondashuvlarni joriy etish zarur. Shu sababli, har bir murabbiy zamon bilan hamnafas bo'lish, o'quvchilar bilan hamfikir, ularning orzularidan xabardor, yangi bilimlarni oson va qiziqarli usulda o'zlashtira oladigan, ijodkor va bilimdon shaxsni shakllantira oladigan bo'lishi kerak. Mental arifmetikani samarali qo'llash natijasida o'quvchilar matematika faniga nisbatan ijobiy munosabatda bo'ladilar, fanga bo'lgan qiziqishi ortadi, darslarda faol ishtirok etadi va o'zi uchun yangi yutuqlarga erishishga, mustaqil fikrlab, masalalarni hal qilishga qodir shaxs bo'lib voyaga yetadi.

Xulosa:

Boshlang'ich sinf matematika darslarida mental arifmetika usullarini samarali qo'llash — bu nafaqat bolalarda son va arifmetik amallarni to'g'ri bajarish ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki ularning tafakkuri, tez fikrlashi, diqqat va xotirasi, mustaqil va tanqidiy o'ylash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Mental arifmetika yordamida olib borilgan mashg'ulotlar orqali bolalarda o'z xizmatiga, bilimiga, kuchiga ishonch paydo bo'ladi, ular oldidagi har qanday masala va muammoni qo'rqmasdan hal qilish hamda jamiyatda o'z o'rnini topa oladigan shaxs bo'lib kamol topadi. Darhaqiqat, kelajak jamiyatining muvaffaqiyati, ilg'or taraqqiyoti yosh avlodning aqliy salohiyatiga, tafakkur darajasiga bevosita bog'liq. Shu sababli, mental arifmetika darslarini amaliyotga keng joriy etish va uni har bir bola uchun foydali hamda qiziqarli tashkil qilish har bir o'qituvchining, har bir ta'lim muassasasining muhim vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Asadov N.R., Asqarova N.B. (2022). "3-sinf matematika darslarida mental arifmetikaning ahamiyati". Ilmiy-uslubiy maqola, Jizzax Davlat Pedagogika Instituti.
2. Bikbayeva N.U. (2020). "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi". Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi.

3. Bikboyeva N., Yangiyeva K., Girfonova K. (2019). "Uchinchi sinf matematika darslik". Toshkent: Yangi asr avlodi nashriyoti.
4. Djumayev B.E. (2019). "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi". Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Jumayev M.E., Tadjiyeva Z.O'. (2020). "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi". Toshkent: Yangi asr avlodi nashriyoti.
6. Levenberg L.Sh. (2020). "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi". Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Mamanazar Djumayev (2020). "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi". Toshkent: Ilm ziyo.